

ИЗЛАЗИ

четвртком и недељом

ЦЕНА

ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
или 1 КРУНА

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

Претплату примају све поште
у Србији и иностранству.Претплату треба слати:
Уредништву „Звезде“
Кнежев Споменик бр. 9.НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ:
Кнежев Споменик бр. 9.

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

Уредник: ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ.

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

ОТАЦ И СИН

„Давно је прошла срећа

У малој избици скромној, где јунак лежи седи...

Он се на патње тешке минулог живота сећа,

А слика његових дана све више и више бледи

И тама око му скрива...

А на столицу сниској, крај оца сломљена јадом

Синак је седео млади. Он светлу будућност снива

И груди подиже надом...

На једном уздах се зачу и јецај потресе груди...

Шта ли младића бедног из санка сладосна буди? —

О, син је појмио уздах и отац зашто му плаче

Па чврстим гласом рече: „Не стрепи оче мој!

Докле тирана буде, што свету слободу тлаче

Биће и снажних руку, да мач понесу твој!“

Ниш, 1898 г.

Љубомир Н. Симић.

СВИРАЧИ

(УСПОМЕНЕ ИЗ ШВАЈЦАРСКЕ)

— ЈОВО Ђ. ПАНТЕЛИЋ —

(СВРШЕТАК)

У тренутку када је и последњи тужни акорд гитаре замукнуо под мојим прозором, у тренутку када су се у мом срцу растопили последњи звуци те лепе и миле али непоплате музике, — мисао ме је понела још једној успомени коју је у мени оставила најмилија музика. зацело, коју сам чуо овде на недрима високих Алпа.

Било је то прошле године у Интерлакену. На тераси једног од највећих хотела бејаше се обилато наместила разноврсна публика а пред њима капела румунских цигана изводила је најодабраније комаде укусне салонске музике... Ах, та музика пријатељу мој!... Треба да будеш осуђен да ти сва чула тону у слатким осећајима а да само ухо остане сироче без свога залогаја, па када онда зачујеш звук какве тихе и лепе мелодије, онда ћеш и разумети какви су утисци музике...

Ја се бејаш наместио у једноме углу како сам најбоље могао и оданде сам слушао, слушао и посматрао ону публику коју је ту ветар донео са раз-

них страна света. Какви разнолики типови!... Интерлакен то је салон кроз који лети дефиљује аристократија и богаштина целога света. Колико благородне крви у оним модрим жилама! Колико великих имена која просипају сјај и дају тон на обалама Неве, Темзе, Сене, Мозе и Тибра. Да грдних ли противника, да гордих ли утакмичара и љубоморних властелина... Колико их разних и анолошких тежња задахњују а све их једна музика одушевљава и пуни осећајима. Уметност не познаје политике ни патриотизма...

Лепа женска чељад љубаху се опружена у другим тршчаним столицама. На њиним лицима трепери нежност и лепота, а под оним плавим уморним зеницама, у оној малој кокетној глави какве ли се мисли и успомене боре?... Муче ли и њих недаће живота, болују ли и њихне душе од оне тајне болести које не опредељује и не лечи ни лупа најбољих анатомиста ни спрема најчувенијих лекара... Чини ми се да свима стоји досада на челу забележена. Где када и њих освоје звуци музике, обухвате немарним погледом мршаваг капелника који стојећки свира прву виолину и диригује својим друговима и када оркестар заврши коју пијесу, зашљескају и оне два пута три ручицама у знак одобравања. А поносити примаш као да се слабо осврће на учтиво повлађивање те ладне публике, он наставља и прекида поједине комаде, онако како му програм одређује. И ја сам се узалуд мучио да слушам оно прецизно извођење најлепших музичких пијеса, свакога тренутка заборављао сам на музику а премисљао о оној космополитској публици преда мном. Тражио сам по оној раскошној тераси живе илустрације Буржеових психолошких романа. И чини ми се, да у свакој особи видим по једног јунака даровитог романисијера; тражио сам да на лицу, у покретима прочитам сакривену историју тајанствених болова, или весели осмејак несташна пировања... И како човек дубоко утоне у бескрајну дубину оних плавих очију, како би да продре као под модру морску пучину где је читав свет сакривен, свет борбе и осећаја, над којима се где кајбура витла и зора осмехује... Бејаш далеко заплонио мислима кад ме од једном из њих тргоше, неки мили, врло познати звуци.... Учини ми се прво да сам у себи певам неку врло познату песму, па онда као да ме неки

на моме рођеном језику по имену зове, док се то не протеже у дуг и претегнут глас који је некуд и даљине допирао, и напokon сав задрхтао од неког узбуђења, јер тада тек оркестар удари свом сиљном ону бурну арију из „Бранкова кола“ која ми је још из најраније младости остала у срцу урежана. Ја нисам веровао својим рођеним ушима а ипак сам срце притискао да не завичем из гласа. И чини ми се да је сав онај свет око мене некако другом пажњом прихватио ту веселу и бурну мелодију.... Ваља се осетити сироче у далеком и туђем свету па да онда човек појми сву лепоту и драж коју је посисао на рођеној грудн земље. Како је мило то осећање!... Како је слатка та љубав, тај свиони кончић који се пружио у бескрај, у даљину, и привезао срце за оно мекано гневанице где га је први пут сунце огрејало.... И док су звуци музике брујали око мене на мојим ушима домио се дах, осећао сам како душа трепери од милине и љубави.. И зашто да кријем, под траванице бејаху наврле сузе, те сам се мутним, нејасним погледом окретао око себе.. И поглед ми заста на мршавај уздигнутој прилици гаравог капелника. Са колико је ватре и раздражености потезао он сада свјим гудалом и у тренутцима нервозно давао такт својим људима.. У један мах звуци се утишаше, бијаше то врло тихи прелаз, а онда онет снажно зајецаше жице ону бурну мелодију која срца потреса... „Радно иде Србин у вјенике“..... Ту моји осећаји бејаху допрли до врхунца, нисам више био кадар ни да гледам ни да размишљам, изгледао сам као сухи листак којег је бура откинула са свога стабла и завитлала далеко... далеко у незнани крај..

Кад се мало доцније изгубио последњи акорд музике и слушаоци одушевљено почели пљескати ја нисам ни могао ни смео да макнем рукама. Мени се чинило да сви погледи бејаху у мене урти, чинило ми се да сви знају е сам ја једини разумео и осећао ту мелодију... Био сам у тренутку и горд и поражен. И кад су се сви разишли ја сам још седео прикован на својем седишту, чекао сам а нисам ни сам знао шта, чекао сам неће ли се још једном поновити они исти звуци и ако свирачи бејаху већ покушили своје инструменте. Тада ми дође једна мисао да упитам капелника како је добавио и од када свира ове песме. И мало по том кад је он пришао моме столу бејаш се већ покајао што сам га звао, јер не знате како су ти људи горди и мутави кад стекну мало гласа и новаца. Прилазећи моме столу он ме је мерио од главе до пете и судећи по моме изгледу и по дугој коси зацело је мислио да сам какав челиста или примаш без места те да ћу му се понудити да ме прими у дружину. Или како ми он доцније рече, „да сам какви мајурни композитор који ће му понудити своја сочиненија“...

И кад сам га ја упитао од куда му ове композиције што је последње свирао он заузео још значајније држање и одговори чисто поносито, да му је чудо како ја већ нисам чуо е је то работа ње-

гова и његовог оркестра. Те су му, вели, композиције стекле гласа и славе те га данас свуда траже и зову тако, да не може да одговори ни на један део тих понуда.. Би ми криво што се Влашки Цигонити бисером наших песама, те га окуних питањима од куда му идеја за те композиције, а он ми просто и јасно одговори:

— То су вели најлепше песме које се свирају у мојој земљи и ја сам их просто покупио и понео собом те их са друштвом свирам..

— Како, зар су то румунске песме?..

— Нису вели, то су *сриске*, не знате ви, то је одмах близу до Румуније..

Мени тек тада би јасно, те га ослових српски:

— Јесте ли ви из Србије?..

Ништа више не жалим него што у томе тренутку не имадох фотографски апарат, да после ових речи узмем снимак са цигиног доброћудног лица. Бијаше искочао у ме своје црне велике зенице, уста отворио, доња му усна игра а око ње се развукао осмејак. Није умео да ми одговори одмах, него поче да муца српски а очи му се наводнише:

— Ка..ко.. из Србије?.. Дабоме из... Србије... ја сам Србин из Кладово... српски циганин из Кладово... господине.. а ви сте..

— И ја сам Србин, рекох му поражен чисто толиком љубављу коју сретох у простог циганина..

Кад ја то изрекох он скочи да ме загрли.

— Опрости вели, господине, опрости, ама одавно нисам видео Србина, баш ми је мило... много ми је мило.. Еј, да не умрем а да не видим још једног Србина

И онда поче да се окреће као у лудилу, па очију му лију сузе, док се тек не окрете и не завичу из свег гласа:

— Јанко бре,.. Љубо.. Љубомире.. оди овамо... оди да видиш Србина..

Добро те никога више није било на тераси осим слушчади, иначе би се свет чудило шта би од једном капелнику и свирачима Мислили би е је у мени познат сина толико ми је почео тенати и играти око мене. За тренут два па се за нашим столом стекло још три гарава уметника. Стискају ми сви топло руку и чини им се да у мени и Кладово и Србију гледају. И загледају ме као да сам са неког другог света сишао. Најрадоснији је стари цигон. Навалио је на ме са хиљаду питања. Пита ме „како је у нашој земљи? Како Кладово? Јел' знам Кладово, па Неготин, па Текију. Јел' лепо још народ живи... Јел' има берићет добар“.. „Нема вели Србија па Србија. Нема така земља на цео свет. Седамнаест година како је из Србије отишао, био је у два света, био је у Аустралији, био је у Америци у Чикагу на изложби..

„Куд све нисам био вели, прошао сам свет од један крај па други. Паре, много паре сам зарадио, много госпoде сам видео и познао, ама нема нигде наша земља, нема нигде наш свет. Оно је једна земља, нема више! Остарио сам, ослабио сам, треба да

умрем, ама тамо ћу да идем да умрем. У ове туђе земље много сам живио, али тамо ћу мртав да лежим“.

Проста је и јединствена историја тога Циганина, али начин на који ми је испричао, љубав са којом је зачинио историју свога живота толико су ме дирнули да никад нећу заборавити оно неколико часова које сам са њим провео.

Рођен је у Кладову, ту је и младост провео, отац му је био свирач, дед му је био свирач па се и он тога заната прихватио. У осталом код цигана као и код понова занат прелази с колена на колена. Још у раној младости прелазно је с оцем у Влашку и свирао. Једном тако отишао је у Букурешт и више се није ни вратио. Ступио је у трупу неког Закарија и са њим пошао по свету. После дванаест година лутања по свету вратио се поново у Турну, ту се оженио остао неколико година па онда опет дунуо у свет. Тада је сам сакупио свој оркестар и почео да ради на своју руку. Првих година се мало мучио. Са својим јадним програмом није никако могао да издржи конкуренцију туђих цигана и тада му је дошло у памет да унесе у свој програм и ерпске народне песме и игре. То му је донело и славе и поваца и данас се сви могући импресарији отимају о њега, вуку га на све стране света, тако, да већ седамнаест година нема никако одмора.

Напокон ћу га упитати. — Па жалиш ли што си оставио Србију?...

„Како да не жалим господине. Нема нашег света нигде. Данас овде свирам са мојим друштвом. Бирам шта ћу да свирам. Изберем најбоље комаде, удесим виолину као славуј, савијем се над жицама, добар мајстор ме научио да кад свирам да увек свирам с душом и ерцем, иначе да оставим. И ја тако свирам, али нема ко да ме чује. Овај свет неће да чује нас као наш. Неће да дође да осећа, него да проведе време. Јесте ли видели вечерас нема да пљеснају него двоје троје само. Треба да ми је свеједно јер ми добро плаћају. Али не може да ми буде свеједно... Кад се сетим како то беше некада, код нас, изиђем с оцем код меане а тамо се газде веселе. Па нас зовну: Оди вели циганине свирај! а ми ударимо какву севдалинку као оно „благо теби танка Вело“..... а он се занесе, затури фес распуци груди па вићим како му срце бије, па кад свршимо, ко те пита за паре, он скочи па нас пољуби, па вели, „оди, једи пи... пи колико можеш, па онда опет свирај“... Нема, нема онај народ господине...“

Бијаше се зора указала кад сам се растајао са старим свирачем. Његово причање измамило ми је сузу из ока, па ипак ми је мило било што сам на овим високим Алпима чуо и звуке оне песме са којом сам одрастао. Опраштајући се упитах га:

— Кад мислиш у Кладово?...

А он ће тужно:

— Кад мислим, не знам, требао сам одавно да се вратим, али ме деца ова све једнако задржавају. Одавде ћу у Турин на изложбу, одатле ћу у Кану

да претурим зиму на после, ако не умрем ваљда ћу у Србију...

И ту се растадесмо. Је ли се вратио — не знам.

ЧЕТИРИ ХАЈНЕОВЕ

1.

У одаје моје драге ступих
Верност мени обећала ту је;
Где је некад сузе своје лила
Сад су туна измилале гује.

2.

Лене, јасне, златне звезде,
Поздрав'те ми моје чедо;
Каж'те: још сам тужан, веран,
И још ми је лице бледо.

3.

Кад ме она нежно најлепше загрли,
Душа ми се вину небу, тражит' стана
Пустио сам душу нека небу хрли,
Па еркао нектар са њених усана.

4.

Ретко смо се када, је ли,
И ја и ви разумели;
А у благу када бесмо,
Ми се лепо разумесмо.

Влад Станимировић.

ЈЕЛЕНИН МУЖ

РОМАН

НАПИСАО Ђовани Верга

(наставка)

IX

Кућа је непрестано била опседнута повериоцима, који су по пола дана чекали, да наплате рачун од двадесет лира. Служавка, која такође није неколико месеца плату примила, правила је друштво тим људима; истуривши унапред шићасту браду, тронуто је саслушавала њихне жалбе, по четврт сахата брбљала је полугласно с њима, износила је у предсобље столице, да лакше могу чекати, и сасвим равнодушно чешући голе лактове гласно је дозивала газдарицу, да ова не би могла поручивати да није код куће. Тада би Јелена, бледа од љутине, морала ипак смешети се одговарајући морала би лепим речима предусретати све те људе, али она је са шеширом на глави дрско ослонљавали.

Њен муж би драговољно поднео сваку муку, само да је могао своју жену поштедети од таквих сцена. Више није готово никуд ни излазио из куће, није могао ни да ради, јер је морао да кроз прозоре мотри, неће ли се појавити који поверилац. У тренуцима, када би улица Пил-

неро била најживља, спазио би понеки пут Каталија, где гуде пролази, и тада би још дубље и јаче осетио колико је понижен: поруменео би, кад би га тада изненадила његова жена, јер се бојао, да не мисли да је шпијунше, и чинило му се, као да мршти чело и бледи у лицу. Чим би звонце одјекнуло, хитао је к вратима да разговара, обећава и умирује. Свакога дана имао је да издржи борбу између четири зида с једним безобразним повериоцем; морао је, руменећи од стиде, говорити му тихим гласом, оборене главе и бојажљиво слушати, да то не чује когод у предсобљу, морао је бледети, кад овај почне јачим гласом говорити, те је више покушавао гестима пуним молбе по речима да умири тога човека. Којекаквим ситним изговорима морао је да вара немилостивну служавкину радозналост или неодређени страх Јеленин. Али је бар мислио, да његова жена о свему томе ништа не зна, да она нема ни појма, каквим је он све понижењима изложен. Излазио је из куће, да прими педесетину динара, што је имао да прими за неки посао из друге руке, и враћао се трком уплашено кући с новцима, до којих је дошао после два сата јурења, мољакања и понижавања. Још из далека гледао је са зебњом у срцу на прозоре, да га не би ко срео на степеницама. Снисходљиво је морао подносити претње месара и пекара, који би га на мраморним степеницама очекивали, с њим у предсобље улазили, у кошуљи, с лушом у зубима, и ишли за њим до у његову књижицу. Ту их је он морао једног за другим у прозор одвлачити, да не би чуо нико, а понајпре Јелена, морао је спуштати руку на рукаве њихних убрљаних кошуља, да би их ублажио, морао их је сам пратити до врата, да не би звао куварицу, која је у кухињи увијена у свој нечисти шал подружљиво раменима слегала. А кад би за тим ушао у лепо намештену собу, спустио се на еластични диван и уморне ноге опружио по меканом тепиху, морао се правити да је миран. Па и његова жена чинила се, као да не опажа његову бледоћу и узбуђење, и није му хтела ништа казивати, шта се десило док он није био код куће. Непрестано је имала посла по другим собама, само да не би била с њим у четири ока.

Само ће један једини пут рећи:

— Кад ти ниси код куће, човек мора да полуди од оног непрестаног звонења.

Једног јутра дођоше носачи, да носе Јеленин пијано-форте. Чезаре, који није ништа знао о томе, кад чу лупање и разговор, изиде да види шта је.

— Продала сам гласовир, одговори Јелена сухопарно.

Он порумене као паприка и не прозбори ни речи, докле год нису носачи изнели Јеленин омиљени инструмент.

За тим, кад су се врата за носачима затворила, о-храбри се и промуца:

— Зашто си продала гласовир?

— Било је потребно.

— Знаш. Али хоћу да кажем, зашто ниси продала што друго?

— Гласовир је био мој... Мислим, да није више потребан... Не свирам више.

Горке сузе овлажише лице сиромаша Чезара, који се не усуђиваше, да главу подигне.

Јелена, међутим гурну неколико столица на оно ме-

сто где је био гласовир. За тим је силина тог тихог, стидног бола такну у срце. Она се тронуто приближи свом мужу и загрли га не прозборив ни речи.

Он јој се загледа дубоко у очи и као да хтеде рећи неку одлучну реч. Али је био толико дирнут, да не могаше прозборити ни речце. Само овда онда стискаше јој руке.

— Како сам те унесрећно! прошапута напоследку.

— Ти? одговори Јелена слегнувши раменима. — Шта ти је сад пало на ум? Ти си учинио што си могао.

Али он је очекивао какву другу реч, он је хтео да Јелена погоди, колико њега боли а колико га то понижава, што она крије од њега своје патње. Чинило му се да га она одбија и да се у понеким тренутцима међу њима отвара велика провалија.

— Чуј, Јелена! рече јој бојажљиво, када би те моја смрт могла ослободити тог положаја, драговољно бих умро.

Али у Јелениним очима не засија ни један зрачак сажаљења, као што је можда њен муж са зебњом у срцу очекивао. И она је од неког времена и сувише патила.

— Не, ниси ти крив! рече му. Ја немам среће и нигда је нисам ни имала, нигда! још као детету, као девојчету обећавана су ми златна брда... Колико ли ми је лепих ствари речено, обећавано... и ето сад... Да сам знала...

— Јелена! промуца муж.

Она га гледаше за тренутак. — Шта ти је пало на ум! Јеси ли ти луд? Не кажем ја то...

— Кад бих умро, прогунђа Чезаре тужно, ти би била слободна.

— Лепе ми ствари говориш! Лепу ми утеху дајеш! Нарочито сад... Да сам знала, чувала бих се, да не доносим на свет друго једно несрећно створење!... Ето, то ти је... Ти то ниси знао...

Муж пребледе, кад чу да му се на тај начин објављује тај догађај, који је радост за сваку мајку; за тренутак стојао је збуњено, затим прогунђа:

— Какав рђав пријем налази то јадно створење! Јелена не одговори.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ПОСИЛНИ

— Guy de Maupassant —

Гробље, пуно официра, личило је на цветно поље. Капе и црвене панталоне, ројте и златна дугмад, сабље, лампази, брандбуршки ловци и хусари пролажаху покрај гробова, чији су бели или црни крстови ширили своје жалосне, гвоздене, мермерне или дрвене руке, над умрлим људима.

Био је погреб жене пуковника Лимузена. Она се утопила пре два дана, купајући се у бањи.

Већ је било свршено. Свештеници су отишли, али пуковник, кога су водили два официра, остаде поред раке, у којој се још видео дрвени сандук са већ иструнулим телом, његове младе жене.

Пуковник је био висок и мршав старац, белих бркова. Био се оженио пре три године ћерком свога друга, која је, после смрти свога оца, пуковника Соргиса, остала сироче.

Капетан и поручник, на које се ослањао њихов старшина, покушавали су да га одведу. Он се одупирао, очију пуних суза, које је јуначки савлађивао, мрмљајући полако: „Не, не, још мало“. И он је упорно остао крај раке, која му се чинила као бездна где су бачени његово срце и живот, оно, што му једино преостајаше на земљи.

Изненада приђе Ђенерал Ормон, ухвати пуковника за руку и, водећи га готово силом, рече му: „Хајд’мо, хајд’мо, стари мој друже, немој ту да остајеш.“

Пуковник тада послуша и врати се кући. Чим отвори врата од свога кабинета, он опази једно писмо на писаћем столу. Узевши га, он хтеде пасти од изненађења и узбуђења. Он беше познао рукопис своје жене. На писму је био поштански жиг, са датумом, тога истога дана. Он подера завој и прочита:

„Оче,

„Допустите ми, да вас, као и пређе, зовем оцем. Када примите ово писмо, ја ћу бити мртва и под земљом. Тада ћете ми можда моћи опростити.

„Ја нећу тражити да’ вас моја погрешка узбуди или разнежи. Ја ћу вам говорити само искреношћу једне жене, која одузима себи живот, у часу праве и потпуне истине.

„Кад сте ме својом великодушношћу узели за жену, ја сам вам се са захвалношћу предала и љубила сам вас свим срцем мале кћери. Ја сам вас љубила као свог оца и, једнога дана, кад бејаш на вашим коленима ко када ме ви загрлисте, ја вас, у пркос себи, викнух: „Оче“. Тај узвик беше из срца, инстинктиван, својевољан. Заиста, ви сте за мене били отац, само отац. Ви сте се насмејали и рекли сте ми: „Зови ме увек тако, дете моје, то ми чини задовољство“.

„Ми смо дошли у ову варош и — опростите ми, оче, — ја се заљубих. Ах! ја сам се одупирала дуго, готово две године, и најзад сам попустила, постала сам кривац, постала сам изгубљена жена.

„Ко је био тај? — Ви нећете погодити. После тога, ја сам била доста мирна, јер око мене беху увек дванаест официра, које ви звасте мојих дванаест звезда.

„Оче, не тражите да га познате и немојте га мрзети. Он је учинио оно, што други, на његовом месту, не би учинио, и најпосле, ја сам уверена, да ме је он из свег срца љубио.

„Али чујте — једног дана заказасмо састанак на острву Бекаском. Ви знате то мало острво иза воденице. Ја сам, пливајући, прелазила на другу обалу, а он ме је очекивао у шумарку; за тим смо ту остајали до мрака, да нас ко не би опазио. Ја дођох на састанак, када се на један пут гране расклопише, и ми опазисмо Филипа, вашег посланог, који нас необично изненади. Ја сам осећала да смо изгубљени и гласно узвикнух. Тада ми он — мој пријатељ — рече: „Вратите се мирно натраг, драга моја, и оставите ме са овим човеком.

„Ја сам отишла тако узбуђена, да сам се могла удавити, и вратила сам се вашој кући, очекујући нешто ужасно.

„После једног часа, сретох Филипа у ходнику салона. Он ми полако рече: „Ја се стављам госпођи на расположење, ако има да ми преда какво писмо“. Тада сам разумела да је се он продао моме пријатељу.

„Ја сам му доиста давала писма — сва своја писма. Он их је односио и доносио ми је одговоре.

„То је трајло од „прилике“ два месеца. Ми смо имали поверења у њему, као што сте му и ви веровали.

„Дакле, оче, ево шта се догодило. Једнога дана, када сам препливала на то исто острво, али, овога пута, сама, ја затекох вашег посланог. Овај ме човек очекиваше и опомену ме, да ће нас проказати и прочитати вам писма, која је он сачувао, украо, ако не пристанем на његове захтеве.

„Ох! оче, оче мој, ја сам се бојала нарочито вас, вас тако доброг, кога сам ја преварила, бојала сам се још и за њега — јер сте га могли убити — а можда сам стрепила и за себе. Шта сам знала; ја сам била луда, изгубљена; још сам се надала да могу опет поткупити онога несрећника, који ме такође љубио, — каква срамота!

„Ми смо тако слабе, да нас је лакше преварити него вас. А кад се већ поклизне, онда се пада све ниже и ниже. Јесам ли знала шта да чиним? Ја сам само увидела, да једно од вас двоје и мене, мора умрети — ја сам се подала оном скоту!

„Ви видите, оче, да ја не тражим, да ми опростите.

„А тада, — тада се догодило оно што сам ја предвиђала — он ме је предобио а, плашећи ме, ја сам му се покоравала, кад год је хтео. Он је био мој љубавник, као други, сваки дан. Није ли то гнусно? Па, какву сам казну, оче, заслужила?

„Ја сам је тада сама изрекла. Треба да умрем. Жива вам нисам могла исповедити такво злочинство. Мртва вам смем признати све. Ја сам морала умрети. Ништа ме није могло опрати, јер бејаш и сувише укаљана. Ја више нисам могла љубити, ни бити љубљена. Чинило ми се, да бих укаљала цео свет, пружајући му само руку.

„Одмах сам отишла у бању, и више се не вратих.

„Ово писмо за вас, отићи ће моме љубавнику. Он ће га примити после моје смрти, и, не разумевајући ништа, предаће вам га, јер је то моје последње завештање. А ви ће те га прочитати, кад се вратите с гробља.

„Збогом, оче, ја вам немам више шта рећи. Чините како хоћете и опростите ми.“

Пуковник обриса знојаво чело. Његова хладнокрвност, ратна хладнокрвност, на један пут му се поврати.

Он зазвони.

Слуга уђе.

— Пошљи ми Филипа, рече.

За тим ошкрину фијоку од стола.

Готово одмах уђе висок војник, риђих бркова, паконога изгледа и лукава погледа.

Пуковник га погледа право у очи.

— Кажи ми, ко је био љубавник моје жене.

— Али, пуковниче...

Официр извади револвер из отшкринуте фијоке.

— Хајде, брзо, ти знаш да се ја не шалим.

— Па добро!... пуковниче... капетан Сент-Алберт.

Тек што изговори ово име, пламен му засену очи; куршум му пројури кроз сред чела; и он се сруши лицем на земљу.

ФЕДОР ДОСТОЈЕВСКИ

— ЛИТЕРАРНИ ЕСЕЈ Ђорђа Брандеса —

(НАСТАВАК)

II

Тај проблем, који се, у ужем смислу, означава као проблем књиге, јесте проблем с којим су се занимале све мисаоне главе: двогубо посматрање друштва по вредности човечијег живота, које самом себи противречи. Исти проблем, добро обрађен, налазимо у Бисмарковим беседама.*) Пре много година занимало ме у Берлину једно убиство, које је извршено над једном старом женом, којој је било више од 82 године. Убио ју је један од њезиних многих љубавника, које је била задобила новцем. Проблем је био овај: има ли човечији живот безусловне вредности? Зашто морално друштво одговара на ово питање начином, који сам себи противречи. Оно најстрожијим казнама кажњава мајку, која убија своје новорођено дете, без обзира, да ли то она чини зато, што се боји срамоте, или зато, што не осећа да ће тиме претрпнати куд и камо већи губитак и куд и камо већи бол, него што ће претрпети друштво. Оно је чак и тала кажњава, ако је она тиме хтела дете да спасе од свакога јада. Друштво тражи да се цео земаљски пехар несреће излије на главу малог бића. Али друштво се не противи подизању фабрика, које радницима доносе болести и рђану смрт, оно чак сматра за неку благодат, када се која фабрика подигне у коме крају, где нема индустрије.

Тај, што се у Достојевској делу тим проблемом занима, то је Раскољников, млади руски ђак, необично леп, са финим цртама лица и црним очима пуним доброте, врло даровит, али сиромаш, као што руски ђак само може бити сиромаш, запао у најдубљи рад, умотан ритама и са шеширом, који човек не може погледати, а да се не насмеје. Због сиротиње напустио је науку, па се узалуд трудио да се исхрани, али он је све дубље тонуо. Он је закопчан, мрзовољан, неверљив и хипохондричан; он је горд, али у исто време великодушан, добар; врло нерадо издаје своје осећаје. Он је сујетан и наклоњен великој дрскости, али често пута тако мрзовољан, да постаје до нечовечности студен и неосетљив. По природи је меланхоличар, мрачан и нагао, охол и великодушан, тужан због несрећног стања човечанства и увек испуњен жарким жељама, да човеку буде помоћник у великом стилу. Он је, по свом најдубљем бићу, несрећан, неспособан. По пишчеву мишљењу сви су неспособни у Русији, где сви желе да се брзо обогате без рада и муке, где су научени, да им све, што год уопште постигну, падне готово на крило, научени да их воде за узицу, научени да целу духовну храну добијају од другог прожвату. Скоро 200 година како су се одучили од сваког јавног делања.

Раскољников је већ по природи меланхоличан, а сиротиња још више даје нове хране његовој меланхолији. Већ сама његова јадна соба непрестано га озловољава. Прљав, узан простор скучава душу његову. Не може плаћати кирије и често пута трпи глад. Кад наступе дуге, зимске вечери, он нема свеће на леже у мраку и ништа не ради, да би набавио свећу. На полицама за књиге стоје свеске с колегијума и њих пошала с прста прашина. Он сневачки, непрестано сневачки.....

Он сневачки о једној гадној, старој зеленаци, труло богатој и тврдици од које је овда онда по што узаймио, и о једном разговору, чији је он сведок једном у грчми био. Ту је седио неки ђак и рече: Убио бих ону проклету старицу и покراо бих је и, уверавам те, не бих осетио ни најмању грижу савести.“ Он је то, додуше, рекао у шали, али после додаде озбиљно: „На једној страни једна глупа, проклета, нитковска старица, што никоме не користи, него свакоме шкоди, ко год е њоме у додир дође, на другој страни хиљадама младих, свежих снага, које пропадају, јер нема ко да их потпомогне; стотинама, можда хиљадама егзистенција могло би се извести на прави пут, тучетима породица могло би се спасти од јада, разуздана живота и гадних болести, и то све новцем те старице... И каквог, уопште, значаја има егзистенција те јектичаве, глупе и нитковске старице на тасу опште ваге живота? Нема већег значаја од живота једне ваши, шуге, па нема ни толиког, јер старица је куд и камо штетнија, јер она поткснава живот других.“

Речи подрене Раскољникову у душу, јер баш те исте мисли жубораху у његовој глави, и штаху у његову мозгу, као пиле у љуци, јер се његову јаду придружио јад оних створова, који су му најдражи. Његова стара мајка живи у некој паланци од своје пензије, од 120 рубаља зарађује уз то плетењем и везењем, кварећи своје јадне очи. Она му једном посла писмо, из чијих се благих и пажљивих израза провиди, да се његова једина и страшно љубљена сестра, ма како лепа и горда била, хоће гнусним браком да жртвује, да би потпомогла брата на универзитету, и у старим данима своју мајку. Он хоће нагло да се противи овом браку, хоће својој чистој сестри да забрани, да ступа у овај ужасан брак. Али с којим правом? Како спречити? Шта јој за то може он пружити? Њој и својој мајци може посветити своју будућност, као доврши науку и добије службу! Али тек кроз десет година! А дотле ће, можда, његова мајка ослепити или ће од поела и јектике умрети од глади, а дотле ће сестра... али шта се све не може догодити за десет година!

Он је рано себи створио извесну теорију о злочину, по којој необичан човек има право, не службено, него право које му даје савест, да може прекорачити извесне сметње и препоне, које друге људе заустављају. Али искључиво у томе случају, ако његова идеја, идеја у корист човечанске среће тражи то прекорачавање. Кад људи, као што су Кеплер и Њутн, своја открића не би могли ни на који начин да учине човечанству без жртвовања људских живота који њиховим открићима стају на пут, онда би они имали права; били би чак приморани, да то учине. Искуство га учи, да су готово сви законодавци и реформатори човечанства од најстаријих, па до Ликурга, Солона, Мухамеда, Наполеона били злочинци. Та већ и зато, што су стварали нове законе, а обарали старе, који су човечанству били светиња, јер су их примили од својих предака, и зато што се нису грозили проливањем крви, па чак ни сасвим невине крви, која се жртвовала, јер је старе законе јуначки узела у заштиту. Гомила не признаје право тих људи, она их осуђује и веша, ако може, а идући нараштај подиже те убијене на пједестал и указује им страхопоштовање. А није ли он сам такав необичан човек?

Али цело његово биће буну се против тога дела,

*) Скупљене беседе кнеза Бисмарка (Хан 1895).

Гадно му је, одвећ одвратно. Стару жену убити на место секиром! Сва његова гордост, све што је у његовој крви племенито, буни се и повија.

Дани пролазе, а другог излаза нема. Лагано, лагано мири се он са том мишљу. Сасвим чудноватим случајем доша он време, кад ће стара жена извесног вечера бити сама код куће... као да је крајем скута свога капута зашао у точак неке машине и он га собом окреће и он, очајном одлучношћу и детињском лакомисленошћу, извршава убиство — и још једно убиство. Њезина сестра, убого, просто и доброћудно створење, улази баш онда, кад је Раскољников почео убијеној претурати по џеповима, и убије је још једним ударцем.

Али он делу није био дорастао, или је био и сувише племенит за недело — нек се узме како се хоће. Он може, у лудилу месечара, убијати, али красти не уме.

Он узима само неколике ствари без вредности и тешком муком побегне од судбине, да не буде ухваћен на месту дела. И сада почиње период његова живота, у коме он није кадар друго што да чини, но да мозга о своме неделу. Он замеће све видљиве трагове, али мислећи непрестано о томе, како да их заметне, он их нехотично сваког дана све више издаје онима, што траже кривца. Али није то главна ствар; њега не уништава спољашност него изнутрица, што није он један од оних изабраних, необичних природа, којима је све допуштено. Он се, после извршеног злочина, не може више уздићи на ону висину, са које је тај злочин посматрао пре него што га је извршио. Он се постепено расточава. „Не“, говори он самом себи „они људи, којима се дивимо, нису тако створени као ја. Прави владалац, коме је све допуштено, уништава Тулон, докопава се бајонетима власти у Паризу, заборавља читаву војску у Египту, жртвује пола милијуна људи у војни против Москве, потом о томе прави у Вални игру речи — и подижу му идоле после смрти. Такви људи могу бити да су од тучи а не од меса и крви!“ И нека мимогредна мисао доведе га готово до смеха: „Наполеон — пирамиде, Ватерло и одвратна, мала, стара жена, која се бави зеленашким пословима, са дрвеноокованим сандуком под њезином постељом! Да л' би се Наполеон подвукао под постељу једне такве старе жене?... Глупост!“

Он се још не каје што је старицу убио. Он сматра њезин живот као некористан, њезину смрт као нешто равнодушно, чак као корисно. Старица му је била и остаје споредна ствар; он је њезином смрћу хтео да оживи један принцип. Није убио човека него предрасуду, па да тиме прекорачи понор, који свакодневне душе што припадају обичној гомили одваја од изабраника. Он је убио предрасуду, али је ипак остао с ове стране понора, па је безгранично јадан, јаднији но пређе.

Он никакво зло није учинио. Није хтео само да прође поред какве огладнеле мајке, па да му рубља остане у џепу. Па како је савесно од ту поступио! Та он се прво брижљивим испитивањем самога себе уверио, да он ту препреку не прекорачава, да би задовољио неке старе појуде, него јад једног великог циља; потом је тражио међу тим „некорисним вашима“ најнекориснију, па се најзад решио, убивши ону жену, да само толико узме, колико му је неопходно потребно за његове најпрече циљеве.

Али он није старицу погодио, он је погодио самога

себе, своје властито ја. Његово дело далеко се отело од његова разума, оно га је изолирало, бацило га у себе сама. Тајна га мучи до лудила, а мука, да је и он „ваш“, као што су и остали, уништава га.

Чим је злочин учинио, он се осећао усамљен, туђ самом себи и проклет на вечито ћутље. Изгледало му је, да неће моћи више ни с ким проговорити. Ускоро потом поче га мучити луди нагон да се изда и он хтеде све сам да исприча. Он би најрадије бацио целу пљачку у канал, не мисли више да је употреби и заборавља је под каменом на неком месту где се нешто зида. Он сам не схвата шта се с њиме догодило и изгледа му, као да се одвојио од своје прошлости као пресеком ножица. Долази му и час кад би скочио у воду и свему учинио крај. На своју околину чини утисак полуделог. Али он опет сусреће јад у својим најгорим створовима — једног пијанца који умире, једну удовицу која болује од грудобоље, са гнездом пуним деце без хлеба, једну јадну младу девојку, која се морала понизити до блуднице, да би набавила хране за своју малу браћу и сестре — и нагон да буде племенит, да помогне, понова му, за кратко време, врати веру у живот. Али за кратким полетом дођоше нове муке. Мучила га мисао: можда други све знају, и он пред извесним људима игра непотребну комедију. И заиста има људи који су ухватили траг: један, који је све слушао, који га је добро прогледао, а то је генијалан правник, један иследни судија. Али Раскољникова не апсе, саслушавају га, не; што напослетку његове усне отвара, што га гони да се сам изда, то је чист унутрашњи душевни догађај. Задуго, пре но што ће доћи до тога излива, изгледало му, као да се приближава тренутак, када се мора издати и он чак поређује тај осећај када долази тај тренутак са пређашњим кад му је изгледало потребно да се баш онда старица морала убити. Али тај осећај је злочиначки гнев према свима онима, за које мисли да знају за његову тајну. Кад у свом усамљеном посматрању поставља себи питање: шта би у тим или другим околностима могао чинити, да га не би преварили, једини је излив: „онда ћу га убити“ сталан одговор на сва та питања, која искрсавају. Он, шта више, са страхом је долазио до убеђења, да је на мајку и сестру, које је вазда воле, кашто помишљао са неким осећајем гнева.

И тај гнев и све те муке потицале су из љубави. Да он није тако жарко љубио, од свега не би ништа било!

Да је његова душа била студена, а он да није био смео, великодушан и озбиљан, не би никада постао злочинцем. У то несрећно време осећао је све више да га привлачи она девојка, о којој је горе било говора, и која је из љубави према браћи и сестрама постала блудницом. И најусиљенијим радом није могла заслужити толику надницу, колико би било довољно за живот, па ју је зато сама мајка изгурала на улицу. Милосрђе га довело с њоме у везу, а поштовање племенитости и чистоте њезина срца — јер још ни једна кап разблуде није продрла у њезино срце — гони га да је потражи. Он поштује оне које је свет од себе одгурнуо. И она је „прекорачила препреке“ и она је подигла руку на један човечји живот, на свој властити, па се жртвовала, жртвовала узалуд; али она духовно стоји над њиме. И она, мало по мало, постаје његова савест. Једнога дана, пошто је дуго ћутећи гледао у њезино уплакано лице, паде он пред њу и љубљаше јој ноге.

Шта чините? Шта чините? Зар мени!

А он одговара: „Нисам се пред тобом поклатио, — поклатио сам се пред васколиким јадом човечјега рода.“

Соња га моли да сам изда свој злочин, хоће да он „своје муке узме на се;“ она га неће никад паустити, хоће да га прати у заточење у Сибирију као заточеница. Он се дуго брани од тога. И сестра му кличе да се сам изда, јер у томе кораку види једини спас од трошења самога себе, у што је потонуо. Али он се буни, кад она употреби реч злочин, „зар зато, што сам убио једну одвратну, штетну ваш, једну стару зеленашицу, за чију би ми смрт требало опростити четрдесет грехова, што сам убио једно биће, које је сиромашним људима сисало крв — зар то да буде злочин!“ „Ти си крв пролио!“ кличе му сестра очајно. — „Крв!“ одговара Раскољников „сви је проливају и увек се на земљи потоцима проливала, пролива се као шампањер, па због тога човека на Капитолу крунишу и називају га добротвором човечанства — ја сам учинио бих за ту будалаштину сто хиљада добрих дела, па то чак и није била будалаштина, то је била неспретност. Овом будалаштином хтео сам да дођем до независна положаја, да учиним први корак, па би се све то платило сразмерно бескрајном коришћу. Али ја нисам могао да извршим ни тај један корак зато што сам лунџ! То је све!“

Али Соња је јача од њега. Он не може да одоли молбама ове у иркве понизности и скромности јаке жене, да изда своје дело. И роман се свршава у полицијској канцеларији са Раскољниковљевом оптужбом самога себе: „Ја сам секиром убио регистраторову удовицу и њезину сестру, па сам их потом опљачкао.“

(СВРШИЋЕ СЕ)

Ј Е Л А

ЈЕДНА МОДЕРНА ВАСНА

— С НЕМАЧКОГ —

Препираху се једанпут дрвета у шуми, које је од њих човеку најкорисније.

„Ја сам за брџдограђу неопходан, говораше чворовити храст, а служим и за све потребе на флоти“.

„Моји су прUTOVI главно наставно средство пруске школе“, шапталаше бреза.

„У мојој кори љубавници најрадије урезују своја имена“, дошаптаваше буква.

И тако је свако дрво умело истаћи нешто друго, што га је по његову мишљењу чинило корисним за човека. Само је вита јела непрестано ћутала.

„Сујето, — знамо што си толико дигла нос — шаптаху око ње, „та тебе употребљују за „Христбаум“... Стара богомољка!“

Подругљиво шапташе примора и јелу да проговори.

„О не, нисам ја због тога поношљива, — ја имам за људе много драгоцену корист...! Од дрвета мога стабла прави се хартија за новине; мени свет има да захвали за своју седму велику силу, „за штампу“.

За часак ућуташе завидљивци. За тим се осу права олуја са свих страна.

„Тако...! Штампа велики...?! А знаш ли како је мало добре штампе...? Колико дајеш хартије, да се на њој лажи и отровна оговарања штампају? Колико хиљада гмизаваца, који се свакодневно исхрађују крвавом порезом, има да ти захвали за свој опетанак...? О, ако ти немаш ништа боље да пружиш људма, ти си им најпрва несрећа, ти заслужујеш да те са земље искорене!“

Крупне и смеловите сузе потекоше из коре сироте јеле, болан шанат прохуја кроз њено лишће, које као кишпа падаше у влажну маховину. „Оно, ја имам за људе још један дар,“ рече уздишући, „који би ми многу неправду могао осветити... Имам крупне гране, из којих се дају издељати одлични штапови, а њима би се могли ваљано испрашити сви неваљалци, који из године у годину употребљавају судове мога тела за тако сраман посао... Али зашто нико не дође да их узме...?!“

И јела остари чекајући; али нико не дође за њене добре штапове....

К.

БЕЛЕШКЕ ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ

Г. Милета Јакшић — Ленски из Опава објављује да је намеран да све своје досадање песме изда у засебној књизи. Књига ће изнети око дванаест табака, и биће штампана на финој хартији. Претплата на јој је цена 80 новчића, а продајна 1 форинта. — Овој збирци песама искрено се радујемо. Г. Јакшић спада међу најугледније садашње наше песнике и ми га топло препоручујемо нашим читаоцима.

У року од десет дана изаћи ће „Дело,“ свеска за јули и август уједно са ванредно одабраном садржином. Обраћамо пажњу читаоцима да са преглатом за друго полгође пожуре, пошто је лист услед тромесечног застоја претрпио велике штете.

У издању Браће Савића, изашао је превод расправе Виктора Дирија *Нерон*. Дири је један од бољих историка француских, чија је опсежна римска историја особито цењена, а сам Нерон толико је поучан и занимљив да је ова књига сваком добро дошла.

РЕПЕРТОАР

НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Четвртак, 23. септембра: *Грађанска смрт*, драма у пет чинова, написао Паоло Такомети, превео с талијанског М. Љубибратић.

Субота, 25. септембра: *Живот је сан*, драма у пет чинова, написао Калдерон, по Ветовој преради превео Александар Сандић.

Недеља, 26. септембра: Дневна представа: *Силетка и љубав*, грађанска трагедија у пет чинова, од Ф. Шилера, превео Јован Борђевић. — Вечерња представа: *Живот је сан*.

Садржај: „Отац и син“ (песма). — „Свирачи“ (свршетак). — „Четири Хајнеове“ (песма). — „Јелеки лунџ“ (наставак). — „Посилни“ — „Федор Достоевски“ (наставак). — „Јелџ“ — „Безиш се из књижнице“ — „Репертоар Народног Позоришта“.

Власник: Ст. М. Веселиновић, — Штампариа Свет. Николића Об. Вен. Бр. 2. — уредник Јанко М. Веселиновић.